



## TINISH BELGILARINING QO'LLANISHI

*Shoymardonova Fotima*

*Surxondaryo viloyati. Termiz shahri.*

*Termiz davlat universiteti akademik litseyi*

*ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Tinish belgilarining qo'llanishi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

**Kalit so'zlar:** Gap oxirida qo'llanadigan tinish belgilari, Tinish Belgilarining Qo'llanishi: Punktuatsiya Qoidalari, Ajratuvchi va qo'shimcha belgilar

O'zbek tili punktuatsiyasi (tinish belgilari tizimi) nutqning yozma shaklda aniq, ravon va mantiqiy ifodalanishini ta'minlaydi. Tinish belgilari nafaqat gapning tugallanganligini, balki uning emotsional bo'yog'ini, gap bo'laklari o'rtasidagi munosabatni va muallifning maqsadini ko'rsatib beradi.

Quyida o'zbek tilidagi asosiy tinish belgilarining qo'llanish qoidalari va ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

### **Tinish Belgilarining Qo'llanishi: Punktuatsiya Qoidalari**

O'zbek tilida tinish belgilari uchta asosiy vazifani bajaradi:

1. **Ajratish vazifasi:** Gaplarni bir-biridan yoki gap bo'laklarini o'zaro ajratish (nuqta, vergul, nuqtali vergul).
2. **To'xtam va intonatsiyani bildirish:** So'roq, his-hayajon ma'nolarini ifodalash (so'roq va undov belgilari).



3. **Izohlash vazifasi:** Biror fikrni tushuntirish yoki qo‘shimcha ma’lumot berish (ikki nuqta, tire, qavs).

## 1. Gap oxirida qo‘llanadigan tinish belgilari

### Nuqta (.)

- Darak gaplarning oxirida qo‘yiladi: *Bahor keldi.*
- Buyruq gaplar past ohangda aytilsa, nuqta qo‘yiladi: *Eshikni yoping.*
- Qisqartma so‘zlardan so‘ng: *st. (stansiya), v.b. (va boshqalar).*

### So‘roq belgisi (?)

- Javob talab qilinadigan so‘roq gaplar oxirida: *Bugun darsga borasizmi?*
- Shubha yoki taajjubni bildirish uchun qavs ichida gap o‘rtasida ham kelishi mumkin: *Uning "bilimi" (?) hammamizni hayron qoldirdi.*

### Undov belgisi (!)

- His-hayajon, shodlik, g‘azab yoki kuchli buyruqni bildiruvchi gaplar oxirida: *Yashasin ozod Vatan!*
- Gap boshida kelgan undov so‘zlardan yoki murojaat so‘zlardan so‘ng (agar ular kuchli ohang bilan aytilsa): *Vay! Buncha chiroyli!*

## 2. Gap o‘rtasida qo‘llanadigan tinish belgilari

### Vergul (,)

Eng ko‘p qo‘llaniladigan va vazifasi rang-barang belgi:

- **Uyadosh bo‘laklar orasida:** *Dasturxonda olma, anor, uzum bor edi.*
- **Murojaat so‘zlar (undalmalar) bilan:** *Bolalar, kitobni oching.*
- **Kirish so‘zlar va birikmalar bilan:** *Albatta, biz g‘alaba qozonamiz.*



- **Bog‘langan qo‘shma gaplarda:** *Yomg‘ir dindi, lekin havo hamon nam.*

- **Ajratilgan bo‘laklar va undov so‘zlardan so‘ng:** *E xudo, o‘zing asra.*

### Ikki nuqta (:)

- **Umumlashtiruvchi so‘zdan so‘ng:** *Do‘konda hamma narsa bor: un, yog‘, shakar.*

- **Muallif gapidan so‘ng kelgan ko‘chirma gapdan oldin:** *U dedi: "Men ertaga kelaman".*

- **Sabab yoki izohlash munosabatli bog‘lovchisiz qo‘shma gaplarda:** *Hamma jim bo‘ldi: muallim sinfga kirdi.*

### Tire (—)

- **Ega va kesim orasida:** (Ega ham, kesim ham ot yoki son bilan ifodalansa): *O‘zbekiston — kelajagi buyuk davlat.*

- **Umumlashtiruvchi so‘z uyadosh bo‘laklardan keyin kelsa:** *Olma, o‘rik, gilos — bular bahor ne‘matlaridir.*

- **Zidlik yoki natija ma‘nosidagi bog‘lovchisiz qo‘shma gaplarda:** *Mehnat qilding — rohat ko‘rasan.*

- **Dialoglarda har bir gap boshida.**

### Nuqtali vergul (;)

- **Ma‘no jihatdan uzoqroq bo‘lgan yoki ichida vergullari bor bo‘lgan qo‘shma gap qismlari orasida qo‘yiladi:** *Bog‘da gullar ochildi; ariqlarda suvlar shildirab oqmoqda.*

### 3. Ajratuvchi va qo‘shimcha belgilar



### Qo'shtirnoq (" ")

• **Ko'chirma** gaplarni ajratishda: *"Vatanni sevmoq imondandir"*, —  
*deyilgan hadisda.*

• **Ko'chma ma'nodagi so'zlar yoki asar nomlari, tashkilot nomlarida:** *"Sharq yulduzi" jurnali, "Paxtakor" stadioni.*

### Qavs ( )

• Gapga qo'shimcha izoh yoki tushuntirish beruvchi kiritma so'z va gaplar uchun: *Alisher Navoiy (1441-1501) buyuk mutafakkirdir.*

### Ko'p nuqta (...)

• Fikrning tugallanmaganligini, nutqdagi to'xtalishni yoki matndan biror qism tushirib qoldirilganligini bildiradi: *Sizni ko'rib... judayam xursandman.*

### Tinish belgilarining uslubiy ahamiyati

Tinish belgilari badiiy asarlarda muallifning uslubini belgilaydi. Masalan, ko'p nuqta sirlilik va hayajonni ifodalasa, qisqa gaplar va nuqtalar shiddatni bildiradi. Tire esa fikrni urg'ulash va keskin o'zgarishni ko'rsatish uchun xizmat qiladi.

---

### Tinish belgilari haqida eslatma jadvali:

Belgi	Nomi	Asosiy vazifasi
.	Nuqta	Fikr tugaganligini bildiradi



Belgi	Nomi	Asosiy vazifasi
,	Vergul	Bo'laklarni yoki gaplarni ajratadi
:	Ikki nuqta	Sanash yoki tushuntirishdan oldin
—	Tire	Keskin zidlik yoki ega-kesim aloqasi
?	So'roq	Javob talab qilinishini ko'rsatadi
!	Undov	Tuyg'u va buyruqni ifodalaydi
" "	Qo'shtirnoq	Ko'chirma gap va nomlar uchun

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Mahmudov N., Nurmonov A.** — "O'zbek tili punktuatsiyasi qoidalari". Toshkent.
2. **Abdurahmonov G'.** — "O'zbek tili grammatikasi". Toshkent, "O'qituvchi".
3. **Hozirgi o'zbek adabiy tili** (Akademik nashr). Toshkent, "Fan".
4. **Tursunov U., Muxtorov J.** — "O'zbek tili" (Punktuatsiya bo'limi).



5. **O‘zbek tili imlo va punktuatsiya qoidalari to‘plami.**
6. **Jamolxonov H.** — "Hozirgi o‘zbek adabiy tili". Toshkent.
7. **Sodiqov Q.** — "O‘zbek yozuvi tarixi va punktuatsiyasi".
8. **Hojiyev A.** — "Tilshunoslik terminlarining lug‘ati".
9. **Sayfullayeva R.** — "Hozirgi o‘zbek tili sintaksisi".
10. **O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi** (Tinish belgilari maqolasi).